

סימן ט' סוכה גזולה (ל ע"ב)

מצינו בגמרא (ל ע"ב) את הדין דקרקע אינה נגזלת. ורש"י (שם, ד"ה וקרקע אינה נגזלת) מפרש וז"ל:

כלומר, אינה קנויה לגזלן בשום יאוש דלעולם בחזקת בעליה היא דמקראי נפקא לן בהגוזל בתרא (ב"ק קיז ע"ב).

ובתוס' (ד"ה וקרקע) מסכימים לשיטת רש"י, והביאו סברא להוכיח שקרקע אינה נקנית לגזלן אפילו לאחר יאוש וז"ל:

והדין עמו, דאי יאוש מועיל בקרקע מאי נפקא ליה מינה במאי דאינה נגזלת אי קודם יאוש אפילו הייתה נגזלת לא קני ואי לאחר יאוש הרי קונה ביאוש, וכן מוכח בשמעתין (לא ע"א) גבי פלוגתא דר"א ורבנן דפליגי בסוכה גזולה דמכשורי רבנן משום דקרקע אינה נגזלת וקרי ליה סוכה שאולה ואדם יוצא ידי חובתו בסוכתו של חברו, והשתא אי לפני יאוש הא אפילו מטלטלין אין נגזלין אלא ודאי לאחר יאוש.

ונראה לבאר דבריהם, דקרקע אינה נקנית לגזלן אפילו לאחר יאוש דאילו לפני יאוש אין בכלל קניני גזילה בין במטלטלין ובין בקרקעות, ואפילו מטלטלין לא ייקנו לפני יאוש. ע"כ בהכרח הא דאמרינן קרקע אינה נקנית לגזלן מיירי אפילו לאחר יאוש, ועיי"ש בתוס' שכל זה בהו"א ולמסקנא דחו זאת.

וצ"ע בדברי התוס', שהרי בפשטות מדבריהם יוצא, שאם אדם עשה מעשה גזילה אינו נקרא גזלן, ורק אם התיאשו הבעלים הוי מעשה גזילה. וצריך ביאור, שהרי ברור שעל הלאו ד"לא תגזלו" עובר בעצם המעשה ולא לאחר יאוש. וא"כ היאך אומרים התוס' שאדם שגזל לא חשיב גזלן עד לאחר יאוש בעלים.

וכן יוצא מהתוס', שאם גזל סוכה בראש העגלה (מטלטלין), אם מיירי לפני יאוש בעלים יוצא ידי חובתו, ואי מיירי אחרי יאוש בעלים אינו יוצא ידי חובתו. וצריך להבין מה סברת התוס' (בהו"א) לומר שמעשה הגזילה תלוי ביאוש בעלים.

איתא בגמרא (לא ע"א) מח' ר"א ורבנן לעניין סוכה גזולה, ר"א סובר שקרקע נגזלת ולכן הסוכה גזולה, ואילו רבנן סוברים שקרקע איננה גזולה ולכן יוצא בה ידי חובה. תוס' (שם, ד"ה אבל גזל עצים) שואלים: הרי רבנן מודים שסוכה גזולה פסולה (עיי' כז ע"ב) שדורשים "לך" למיעוטי סוכה גזולה, א"כ מהי המציאות של סוכה גזולה לרבנן. תוס' מביא את רש"י (לא ע"א, ד"ה אבל גזל עצים) שרבנן מודים שסוכה גזולה פסולה דמייירי כשהסוכה נמצאת בראש העגלה והוי מטלטלין ולכן שייך לגזול את הסוכה, ובא הכתוב לומר "לך" ולא הגזול למעוטי סוכה גזולה.

ובהמשך דבריו מביא התוס' תירוץ נוסף דבעינן קרא "לך" ולא הגזול וז"ל:

כגון בראובן שבנה סוכה בחצרו של שמעון מדעתו (גרסת הב"ח: "שלא מדעתו") ובא שמעון ותקף את חברו והוציאו מסוכתו דאין עליה תורת שאולה כיון דלא קיימא ברשותו של ראובן ולא דמיא לקרקע דבחזקת הבעלים עומדת ולכך אין קרקע נגזלת.

ביאור: ראובן בנה סוכה בחצרו של שמעון ובא שמעון וסילק את ראובן, נחשב שמעון גזלן כשמשתמש בסוכתו של ראובן, משום שאינו נותן לראובן להשתמש בסוכה, ובפשטות תוס' סובר שכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע, ולכן לסוכה יש דין של קרקע. והרי נחשב שמעון כגזול קרקעו של ראובן ע"י שימוש בסוכת ראובן ומניעת ראובן מלהכנס לסוכתו, וממילא אין הקרקע של ראובן (הסוכה) נחשבת ברשותו, ולכן בכה"ג שייך לומר שקרקע נגזלת.

ובגליון הש"ס (על תוס' דידן) מקשה: קיימא לן דעבדים הוקשו לקרקעות (עיי' ב"ק קיז ע"ב) א"כ אדם שגזל עבד והכניסו לביתו ואח"כ שטפו נהר ומת, הגזלן איננו חייב לשלם לבעלים משום שעבד הוקש לקרקע וקרקע אינה נגזלת וברשות בעליה עומדת וה"ה לעבד. ולכאורה לפי תוס' סובר שסוכה שמחוברת לקרקע שנמצאת ברשות הגזלן חשיב גזולה, א"כ יהיה חייב באחריותו, משום שנחשב גזלן, א"כ מדוע בעבד שנמצא ברשות הגזלן אין הגזלן חייב באחריות העבד הגזול.

ונסה ליישב את התוס'.

כתב בעל המאור (ב"ק יח ע"א מדפי הרי"ף): אדם שגזל מחבירו חפץ אין הגזלן יכול להקדיש את החפץ משום שאינו שלו, ואין הנגזל (הבעלים) יכול להקדיש משום שאינו ברשותו. ובמציאות שבה הגזלן אומר לנגזל שרוצה להחזיר לו את החפץ אע"פ שלגזלן יש חיובי אחריות כל עוד שלא החזיר את החפץ לבעלים, בכל אופן סובר בעל המאור שהחפץ נחשב ברשות הבעלים לענין זה שיכול להקדישו.

ואילו בעל המלחמות (שם) חולק וסובר, שכל עוד יש חיובי אחריות לגזלן אין החפץ נחשב ברשות הנגזל, ולכן בנידון דידן אין הנגזל יכול להקדיש את החפץ.

א"כ יוצא לנו מחלוקת יסודית: בעל המאור סובר שחיסרון בעלות הוא לא בזה שיש קניני גזילה לאדם אחר (הגזלן), אלא זה תלוי אם יש לו יכולת שליטה בחפץ. ובמציאות שהגזלן מעוניין להחזיר את החפץ חשיב נמצא בשליטת הבעלים ולכן החפץ הוא כשאל ביד הגזלן, וכמו שיכולים הבעלים להקדיש חפץ מושאל למרות שהחפץ אינו ברשותו כך גם בנידון דידן יכולים הבעלים להקדישו. לעומתו בעל המלחמות סובר שכל עוד יש חיוב אחריות לגזלן מחמת הגזילה לא ניתן להחשיב את החפץ כשאל ביד הגזלן כי עדיין החפץ קנוי לגזלן לחיוב אחריות על החפץ, ולכן אין הבעלים יכולים להקדיש את החפץ.

וכן מצינו בשיטת רעק"א (ב"מ ז ע"א) בסוגיא ד"ההיא מסותא" דמשמע שסובר כשיטת בעל המלחמות. הגמרא שם דנה במקרה ששניים התווכחו וכל אחד טוען שהמרחץ שייך לו, וקם אחד מהם והקדיש את המסותא. ונשאלה שאלה האם חל ההקדש על המרחץ או שמא לא. ובגמ' מבואר שהגדר אם חל ההקדש או לא תלוי בשאלה האם ניתן להוציא את אותו הממון (החפץ) ע"י דיינים. שאם ניתן להוציאו ע"י דיינים חשיב כברשותו ולכן יכול להקדישו, ואם אינו יכול להוציאו ע"י דיינים לא חשיב ברשותו ואינו יכול להקדישו. ושואלת הגמרא, איך יכול להקדישו, אפילו שיוצא בדיינים הרי במציאות בית המרחץ אינו ברשותו. ומתרתת הגמרא שעסקינן בבית מרחץ שהוא קרקע ומשום כך יכול להקדישו כי לא שייך גזילה בקרקע ונחשב ברשותו בכל מקרה. לכן הגדר הקובע אם ההקדש יחול תלוי בשאלה האם יכול להוציאו ע"י דיינים.

ובגליון הש"ס (שם) מקשה: דהרי אם גזל מטלטלין בלא קניין ואין הם ברשות הגזלן קיימא לן שאין הגזלן חייב באחריותם (כדאמרינן בב"ק עט ע"א). א"כ בהאי מסותא דעסקינן שכל אחד צווח ואומר שהיא שלו הרי אין מדובר שעשה אחד מקניני הגזילה שהרי אף אחד לא מחזיק בה וממילא אין חיובי אחריות. לפ"ז צ"ע מאי שנא בין קרקע למטלטלין, הגמרא יכלה להשאר בהו"א דעסקינן במסותא של מטלטלין ואין חיסרון שאין זה ברשותו משום שהגזלן לא עשה קניני גזילה כדי להתחייב באונסין, ולכן שפיר יכול להקדישו אחד משניהם כשמתווכחים על המסותא אע"פ שהמסותא מטלטלין. מוכח משאלתו של רעק"א שאם יש קניני גזילה וחיובי אונסין לגזלן רק בכה"ג הוי ברשותו של הגזלן. ואם אין קניני גזילה הוי ברשות הנגזל (הבעלים). א"כ מוכח שרעק"א סובר כשיטת בעל המלחמות, שאם יש חיובי אונסין לגזלן לא חשיב החפץ ברשותו של הנגזל, וכדברי בעל המלחמות.

בפשטות יש להביא נפק"מ בין בעל המלחמות לבין בעל המאור: אדם שמצא אבידה והבעלים לא התיאשו האם הבעלים יכולים להקדיש את החפץ למרות שאינו ברשותם, שהרי החפץ לא נגזל ולא נעשו קנייני גזילה בחפץ. ע"פ בעל המלחמות נראה לומר שיכולים הבעלים להקדיש את החפץ משום שלא נעשה קנייני גזילה בחפץ. ואילו לדעת בעל המאור אין הבעלים יכולים להקדיש את החפץ הואיל ואין לבעלים יכולת שליטה בחפץ כי אין החפץ ברשותו. וכן מצינו בדעת הרמב"ם (פכ"ב מהל' מכירה ה"ט) שכתב וז"ל:

מי שהיה לו פיקדון ביד אחר ה"ז מקנהו בין במכר בין במתנה לפי שהפקדון ברשות בעליו הוא והרי הוא בחזקת שהוא קיים, ואם כפר בו זה שהופקד אצלו אינו יכול להקנותו שזה כמי שאבד ואינו ברשותו.

יוצא מדברי הרמב"ם לענין כופר בפיקדון, שאין הבעלים יכולים להקדישו או ליתנו במתנה לאחר, משום שאין לו שליטה בחפץ שהרי אינו ברשותו. ומשווה זאת הרמב"ם לאבידה שאם אינה ברשותו אין יכול להקדישו משום שאין לו שליטה על החפץ וכשיטת בעל המאור.

על פי זה, אם נאמר כשיטת בעל המאור ניתן לתרץ את שאלת רעק"א (בסוגייתנו), ששאל כאשר בנה סוכה בחצירו של חבירו ובא חבירו, בעל הקרקע, והוציאו מרשותו מדוע נקרא (בעל הקרקע) גזלן, מאי שנא מאדם שגזל עבד והעבד מת ברשות הגזלן דאין חייב הגזלן באחריותו. התירוץ ע"פ בעל המאור הוא פשוט, יש כאן שני גדרים נפרדים:

א. מעשה הגזילה שהוא גורם לחיובי אונסין לגזלן.

ב. מעשה גזילה ע"י כך שאין החפץ ברשות הנגזל (הבעלים) ולא היו קנייני גזילה. אך סוף כל סוף כיון שאין זה ברשות הבעלים, יחשב הגזלן כגזלן למרות שאינו חייב בקנייני גזילה.

ולכן בסוכה שבנה ראובן אצל שמעון ושמעון הוציא את ראובן מהקרקע, אע"פ שהקרקע אינה נגזלת, מ"מ הסוכה ברשות הגזלן ואין הנגזל יכול לבוא לסוכתו ובזה הוי מעשה גזילה אף שאין קנייני גזילה. וכן מה שהקשה רעק"א מעבד לא קשה כי גם שם הוי מעשה גזילה למרות שאין בזה חיובי גזילה.

ואמנם רעק"א אזיל בשיטת בעל המלחמות שהכל תלוי בקנייני גזילה שאם אין קנייני גזילה לגזלן לא חשיב מעשה גזילה. ואילו תוס' שלמד כמו בעל המאור מובן מדוע צריך פס' "לך" ולא הגזול, כדי לפסול סוכה גזולה.

ועדיין נותרה השאלה הראשונה ששאלנו בתוס' (ד"ה וקרקע) מה ההו"א שאין גזלן קונה מטלטלין לפני יאוש בעלים.

וננסה לתרץ: הובא בשו"ע (סי' תרלז סע"ג) דאם אדם בנה סוכה ע"ג העגלה ובא חבירו וגזלה ממנו לא יצא ידי חובתו. ובמשנ"ב (סקי"א) הובא שאף אם אחרים ישבו באותה סוכה לא יצאו ידי חובתם. ובביאור הלכה (ד"ה לא יצא) מביא את דעת ה"מחצית השקל" שהטעם לכך שאין אחרים יוצאים ידי חובה הוא כמו שמצינו בלולב, דאם גזל לולב ביום הראשון ונתן הגזלן לאחר ליטול את הלולב אין יוצא בזה ידי חובה משום דבעינן "לכם" ולולב זה הוי גזול, ה"ה בסוכה דאף שנתנה לאחר לא יוצא בה ידי חובה.

ומקשה הביאור הלכה שאין זה דומה, שהרי בלולב שאול אין יוצא ידי חובה ביום הראשון משום דבעינן "לכם", משא"כ בסוכה גזולה אין יוצאים בה ידי חובה, אך בסוכה שאולה יוצאים ידי חובה, משום שנא' "האזרח" - מלמד שכל ישראל ראויים לישב בסוכה אחת (כו ע"ב). ומשום כך חולק הביאור הלכה וסובר שאם הגזלן נתן לאחר לשבת בסוכה האחר יוצא ידי חובה מדין סוכה שאולה. והגמרא (ט ע"א) אומרת שסוכה גזולה פסולה משום דכתיב "תעשה לך" ולא הגזול. ותוס' (שם) הקשה למה לי קרא תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה. ותירץ הגר"א (סי' תרמט סק"ג) שהפס' נצרך כדי לומר שאף אחרים שישבו בסוכה גזולה לא יצאו ידי חובתם, ומשום מצוה הבאה בעבירה היינו לומדים שדווקא הגזלן אין יוצא ידי חובתו כי איננו יכול לקיים מצוה ע"י עבירה אבל אחרים שלא גזלו את הסוכה אולי נימא שיצאו ידי חובתם שנא' "תעשה לך", ואע"פ שאין האחרים עשו קניני גזילה בסוכה מ"מ הסוכה גזולה מהבעלים כי אין להם יכולת שליטה בסוכה כדעת בעל המאור.

כעת נוכל להסביר בפשיטות את ההו"א של תוס' ע"פ בעל המאור. יש מושג של מעשה גזילה בזה שהבעלים לא יכולים להשתמש בחפץ, אע"פ שלא נעשה קניין בדבר הגזול. ויש לחלק בין אם אין יכולת שימוש לבעלים בחפץ משום בעיה צדדית, כגון שהגזלן לא נתן לבעל הסוכה לשבת בסוכה דחשוב כאריא דרביע עליה, לבין אם אין יכולת שימוש מפני שהבעלים עצמם התיאשו מן החפץ, שבזה הפקיעו את רצונם בשימוש בו. וא"כ יש סברא לומר שרק בכה"ג דיש יאוש בעלים חשיב גזילה, כי לפני יאוש בעלים החפץ נחשב ברשות הבעלים, ואע"פ שנגזל מרשותו, מ"מ חשיב רק כאריא דרביע עליה. לעומת זאת אם נתיאשו הבעלים חשיב שהפקיעו עצמם מן החפץ, וכך מובנת ההו"א של תוס'.

איתא בגמרא (ב"ק דף קיא ע"ב):

אמר רב חסדא: גזל ולא נתיאשו הבעלים ובא אחר ואכלו ממנו - רצה מזה גובה רצה מזה גובה. מ"ט? כל כמה דלא נתיאשו הבעלים ברשותיה דמריה קאי.

מוכח מכאן, שיש סברא לומר שכל עוד שלא התיאשו הבעלים עדיין נחשב ברשותם. ויוצא מזה, שכשאכל גזל גם הוא מהבעלים כיוון שעדיין לא התיאשו מהחפץ.

ועיין ברש"י (לא ע"א, ד"ה ורבנן לטעמייהו באמצע הדיבור) שכתב וז"ל:

ר"א לטעמיה, דאמר קרקע נגזלת וסוכה גזולה היא דמייאשי בעלים מיניה כשאר מטלטלין דהוי ליה קרקע בחזקת גזלן.

משמע מדברי רש"י, ששיטת ר"א שקרקע נגזלת היא משום שהבעלים מתיאשים ממנה, א"כ רש"י מסביר בשיטת ר"א כמו ההו"א שתוס' רצה להגיד לשיטת חכמים שגזילה תלויה ביאוש בעלים.